

azonban, ahogy képes a hosszabb haj gondozására és megengedik neki, újra megnöveszti.

Meskö¹⁵ vizsgálatában azt találta, hogy minél korábbi életkortól döntött egy fiatal nő önállóan a hajviselete alakításáról, annál több rövid távú partnere volt; de az adatok azt is megmutatják, hogy a kevésbé vonzó nők korábbi életkorban döntenek önállóan hajukról és több rövidebb távú kapcsolatot is volt, mint vonzóbbnak tartott társaiknak. Ezek alapján elmondható, hogy a női hajviselet alakítása beágyazódik egy tágabb kontextusba, amelynek fontos eleme a saját (arc által közvetített) fenotípusos kondíció. A saját szépség biológiailag adott kulcsainak kiértékelése után az egyén olyan alternatív viselkedési stratégiákat alkalmaz, amelyek segítségével maximalizálhatja párválasztási sikerességét. Ennek eszköze lehet az arc szépségét befolyásoló haj, illetve a frizurákkal, szépséggel kapcsolatos beállítódás (5. ábra). Az említett vizsgálat eredményei szerint a kevésbé vonzó nők érzékenyebbek a férfiak velük kapcsolatos reakcióira, ezért azokkal összhangban alakítják saját véleményüket is. Hajviseletükről korábbi életkorban döntenek önállóan. Hosszabb haját hordanak, amiből többféle, különféle módon viselhető frizurát készítenek el, alkalmazkodva ezzel a férfiak változatosság iránti igényéhez. Ez a taktika hozzásegíti őket ahhoz, hogy két párkapcsolat között rövidebb időt töltsenek el egyedül. A nők számára a partnerszám növelése (többdimenziós mechanizmus segítségével) genetikai előnyöket nyújthat a reprodukció folyamán¹⁹.

A szépséggel összefüggő párválasztási stratégiák azonban széles skálán megvalósuló, komplex viselkedési adaptáció részeként értelmezhetők. Így az ezzel kapcsolatos megállapítások érvényessége is viszonyítás kérdése, és mindig relatív. Nincsenek a szépséggel kapcsolatos általánosan elfogadott bélyegek, és a genetikai program sem merev, ami az ilyen vagy olyan fizikai megjelenésű emberek viselkedését irányítja. A szépség megítélésekor mindig azok a vonások kerülnek előtérbe, amelyek a változó természeti környezethez való alkalmazkodás (adaptáció) képességéről a leghitelesebben árulkodnak.

Az arcuk alapján szebbnek tartott nők – jobb genetikai minőségük birtokában – megengedhetik maguknak, hogy a férfiaktól függetlenebbül hozzanak döntéseket megjelenésükkel kapcsolatban, hiszen a férfiak választásai kedvező fenotípusos vonásaik miatt elsősorban amúgy is rájuk irányulnak. Így a hajviselettel kapcsolatos női beállítódások sokszínűségét értelmezhetjük a nők intraszexuális kompetíciójának részeként is, amely eszköz lehet a jobb minőségű partner elérésében. Erre pedig azért van szükség, mert az állatvilággal ellentétben – ahol többnyire a nőstények vá-

lasztanak, hiszen ők a nagyobb szülői ráfordítást mutató nem, míg a hímek a párzáson kívül alig vesznek részt az utód felnevelésében – az embernél a nők is választhatók, a férfiak pedig jelentős apai gondoskodással járulhatnak hozzá az utód neveléséhez. Egyes szerzők szerint a nők fizikai vonzerejének párválasztásban betöltött evolúciós fontossága éppen az apai ráfordítás széles körben való elterjedésével egy időben alakult ki.

IRODALOM

1. Morris, D. (1990): *Testközelség. Az emberi faj útikalauza*. Gondolat Kiadó, Bp.
2. Baktay-Korsós, G. (1999): The long-hair effect. *Review of Psychology* 6: 37–42.
3. Kingsley, P. (1995): *Hair – An Owner's Handbook*. Aurum Press Ltd.
4. Cunningham, M. R., Roberts, A., R., Barbee, A. P., Druen, P. B., Wu, C. H. (1995): The ideas of beauty are, on the whole, the same as ours? Consistency and variability in the cross-cultural perception of female physical attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology* 68: 261–279.
5. Hinsz, V. B., Matz, D. C., Patience, R. A. (2001): Does women's hair signal reproductive potential? *Journal of Experimental Social Psychology* 37: 166–172.
6. Rich, M. K., Cash, T. F. (1993): The American image of beauty – media representations of hair color for 4 decades. *Sex Roles* 29: 113–124.
7. Cunningham, M. R., Druen, P. B., Barbee, A. P. (1997): Angels, mentors, and friends: Trade-offs among evolutionary variables in physical appearance. In: *Evolutionary Social Psychology*, Simpson, J. A. and Kenrick, D. T., eds. Pp. 109–140. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
8. Grammer, K., Fink, B., Jütte, A., Ronzal, G., Thornhill, R. (2002): Female faces and bodies: N-dimensional feature space and attractiveness. In: Rhodes, G., Zebrowitz, L. A. (Eds.): *Advances in Visual Cognition. Volume 1: Facial Attractiveness*. Ablex Publishing. Pp. 91–125.
9. Muscarella, F. and Cunningham, M. R. (1996): The evolutionary significance and social perception of male pattern baldness and facial hair. *Ethology and Sociobiology* 1996: 99–117.
10. Meskö, N., Bereczkei, T. (2004) Hairstyle as an adaptive means of displaying phenotypic quality. *Human Nature*, 15 (3), 27–46.
11. Dawber, R. P., de Berker, D., és Wojnarowska, F. (1998): Disorders of hair. In *Textbook of Dermatology*, R. H. Champion, J. L. Burton, D. Burns, és Breathnach, (Eds.) Pp. 2869–2913. Oxford: Blackwell Science Publications.
12. Ebling, F. J., Dawber, R., and Rook, A. (1986): The hair. In *Textbook of Dermatology*, A. Rook, D. S. Wilkinson, F. J. Ebling, R. H. Champion, and J. L. Burton, eds. Pp. 1937–2037. Oxford: Blackwell Science Publications.
13. Zahavi, A. és Zahavi, A. (1997) *The handicap principle: The Missing Piece of Darwin's Puzzle*. Oxford University Press.
14. Cunningham, M. R., Barbee, A. P., Philhower, C. L. (2002) Dimensions of Facial Physical Attractiveness: The Intersection of Biology and Culture. In: Rhodes, G., Zebrowitz, L. A. (szerk.): *Advances in Visual Cognition. Volume 1: Facial Attractiveness*. Ablex Publishing. Pp. 193–238.
15. Meskö, N. (2007) *A női arc darwini esztétikája. Átlagosság, neoténia, hormonális markerek és hajviselet adaptív jelentősége a női arc fenotípusos minőségének megítélésében*. (Ph. D. disszertáció) PTE AOK Magatartástudományi Intézet, Pécs
16. Waynforth, D. (1999) Differences in time use for mating and nepotistic effort as a function of male attractiveness in rural Belize. *Evolution and Human Behavior*, 20, 19–28.
17. Borgerhoff Mulder, M. (2000) Optimizing offspring: the quantity-quality tradeoff in agropastoral Kipsigis. *Evolution and Human Behavior*, 21, 391–410.
18. MacDonald, K. (1997) Life History Theory and Human Reproductive Behavior: Environmental/Contextual Influences and Heritable Variation. *Human Nature*, 8, 327–359.
19. Jennions, M. D. és Petrie, M. (2000) Why do females multiply? A review of the genetic benefits. *Biological Reviews*, 75, 21–64.

Spanyolország földközi-tengeri üdülő-paradicsoma a jól ismert Baleár-szigetek. Nyáron fulladoznak a turisták hadaitól, s lakói – bár belőlük élnek – alig várják a holtsszezon nyújtotta nyugalmat, hogy újra birtokba vehessék azt, ami a sajátjuk. Egész övezetek néptelened-

Ses Païsses Mallorcán

nek el, fantom településekké alakulnak át az idegenforgalmi központok szállodanegyedei, s a szigetlakók átmenetileg fellélegezhetnek a turizmus szorítása alól.

A Baleár-szigetek két csoportra oszlanak: a Nagy-Baleárokra (Gimnesia-szigetek) és a Kis-Baleárokra (Pitiusa-, azaz Fenyő-szigetek). A Baleár elnevezés az ógörög *balein* szóból ered (jelentése: parittyá, lövedék, parittyával löni), melyet először az i. e. II. évezredben használtak. A Gimnesia és a Pitiusa elnevezés is a görögöktől származik, ezzel különböztették meg a két-két szigetet, Mallorcát és Menorcát, illetve Ibizát és Formenterát. A Nagy-Baleárokon parittyás zsoldosokat toboroztak háborúikhoz, akiket *gymnetak*-nak neveztek (jelentése: meztelen), amely nem is valódi meztelenségükre, hanem az itt lakók haditechnikájának szerénységére utalt. Ebből lett a *gimnesia* szó. A főníciaiak a két nagyobb szigetet Baliasidnek hívták, s a rómaiak is inkább ezt vették át (Insulae Baliares), de az egész szigetcsoportra kiterjesztették. Az utóbbi időben egyre inkább a korai elnevezést használják újra, ami tudományos szempontból is indokolt: a szárazabb, vegetációjában szegényesebb Pitiusa-szigetekre, és a csapadékosabb, erdőben bővelkedő, emlősök lakta Gimnesia-szigetekre. Így lesz Mallorca Nagy-Baleár és Menorca Kis-Baleár, míg Ibiza Nagy-Pitiusa és Formentera Kis-Pitiusa. (A Pitiusa-szigetekkel 1995. januári számunkban foglalkoztunk.)

Geológiailag Menorca a katalán gyűrődés része, míg a többi sziget a Pireneusi-félsziget folytatása. Mallorcán két hegylanc egy központi síkságot fog közre. Ibiza a mallorcai északi hegylanc, a Tramontana

KÉRI ANDRÁS

Talayot kultúra a Baleár-szigeteken

alacsonyabb folytatása, míg Formentera karsztos mészkőfennsíkja a központi síkságé. A Pitiusa-szigetek csak az i. e. VII. századtól lakottak, míg a Gimnesia-szigetek már i. e. V. évezredtől. A történelem fintora, hogy a kisebbik baleár sziget, Menorca vált a megalit kultúra központjává, míg Mallorca (mely északi szomszédjánál kedvezőbb adottságú) került átmenetileg szomszédja kulturális befolyása alá. A mindössze 48 km hosszú és 12 km széles Menorcát, gazdag megalit kultúrája miatt, Kő-szigetnek is nevezik. Északi része száraz, devon kőzetekből felépülő dombvidék, partvidékébe hosszú öblök nyúlnak be. Déli része csapadékosabb, miocén kori mészkő alkotta termékeny síkság, amely már a kőkortól a lakosság fő lakhelyévé vált. Az idevetődő turista csalódik, ha azt keresi, amit Mallorcán már látott. Itt nincsenek narancsligetek, olaj- és mandulafák. Az erős északi szeleknek (tramontana) kitett szigeten az elhajló fűge-, fenyő- és vadolajfák jelzik, hogy merről is fújnak. A Baleár-szigeteket egykoron sűrű erdők borították (mai képviselőik: tölgy, vadolajfa, masztixfa, mandula- és tengerfenyő), élőviláguk mára szegényessé vált. Első lakói még vadászhattak a „nyúlgazellára” (Myotragus balearicus), amely nevét a nagyobb nyúl méretű, gazellákra emlékeztető csontvázáról kapta. Húsa – nagyobb emlős nem lévén – olyanira íztett nekik, hogy hamarosan ki is pusztították a szigetekről. Az őslakosok Európában egyedülálló építészetet hoztak létre a késő kőkori és bronzkori megalit kultúrában. A természeti környezet kihatott a szigetvilág benépesítésére, s ez is magyarázza, hogy a kőkori talayot kultúra csak Mallorcán és Menorcán alakult ki. A magyarok számára kevésbé ismert Menorca különös turizmus színtere. A megalit emlékhelyeken gyakran találkozhatunk a Föld ősi „energiaközpontjaiban” töltkező turistákkal, akik egyfajta „neolit szafarin” vesznek részt. Úgy gondolják, hogy ezek mágikus kövek.

A neolitikumban (i.e. III. évezred) a szigetlakók kecskét, juhot, sertést, szarvasmarhát tartottak, s még vadásztak a „nyúlgazellákra”. I. e. 2000 körül jelent meg az első megalit építkezési hullám, a

Kerek talayot (Mallorca)

temetkezési helyekként, kollektív sírokként szolgáló dolmenekkel, s ugyancsak ebből az időszakból valók az első vájt temetkezési barlangok is. A dolmenek Dél-Franciaország és Kelet-Spanyolország megalit építményeire hasonlítanak. A kovakő eszközök készítésének, a primitív kerámia megjelenésének barlanglakó időszak ez. A rézkorban Mallorcán az északi hegyvidék barlangjai lakásként és temetkezési helyként szolgáltak, míg a bronzkorban a síkvidéki vájt barlangok dominanciája jön el. Ez utóbbihoz már biztos „külföldi” kapcsolat kellett, mert a bronz előállításához ónra is szükség volt, amely egyik szigeten sem található. Ércekben sem bővelkedtek. Mallorcán kevés rezet bányásztak.

A talayot időszak kezdete i.e. 1400-1200 között keresendő, amikor egy más nép, társadalom tűnik fel a szigetekben. Magával hozta az új megalit építési technikát. Menorcának ekkor kb. 12 ezer lakosa lehetett. Gyakorolták már a koponyalékelést (melyhez gombaféle szolgált érzéstelenítésre), gabonaféléket termesztettek, mézet gyűjtöttek, gyógyfüveket használtak és figyelték a csillagok járását (olyan kutat ástak, melynek fenekére csak a nyári napéjegyenlőség napján, pontosan délben süt a Nap). A vájt barlangok alkotta

nekropoliszból Menorcán 30 is van. A klánok nagy építkezésekbe kezdenek, s itt kezdődik a két sziget közötti eltérő kulturális fejlődés. Ekkor jelennek meg (csak Menorcán) a temetkezési *naveták*, melyek kizárólag a településen kívül épültek. A naveta elnevezés 1818-ban született felfordított hajó formája alapján, amikor is Ramis leírta az egyetlen akkor ismert Els Tudonst (14 m hosszú és 6,4 m széles), amely ma is a legjobb állapotban látható. Ez a Baleár-szigetek bronzkori építményei közül a legkiemelkedőbb építészeti emléke. Az első naveták i.e. 1400 körül születtek, s mára már 45 ismert a szigeten. Általában 10 m hosszú, 6 m széles és kb. 5 m magas építmények, melyek alakját „nagy-méretű kőkunyhóként” vagy „szalmakazalként” is említik. Ez az *első talayot fázis* (küklopszi fázis). A talayot elnevezés (ör)tornyot jelent, s az arab *atalayi* (ört állni) szóból ered. A talayot egy fallal körülvett ősi település része volt, s vagy a fal részét képezte, vagy azon belül építették fel. Mallorcán jelentős központok jöttek létre: pl. Ses Païsses, Son Juliá, vagy a 30 „szobás” El Pedregar. A forráshoz közel, dombra épült Ses Païsses (94 x 106 m) 374 m hosszú fal vette körül, melyen négy kapu volt. Középen emelkedett a 4,5 m magas talayot, s körülötte épültek a kő-

Temetkezési épület (naveta) Menorcán

kunyhók. Egészen a római hódítók érkezé-
téig (i.e. 123) lakott volt, s utána is csak
rövid időre néptelenedett el.

2005. tavaszán szenzációs leletek ke-
rültek elő Menorcán, a Cova de Pas nevű
barlangból, ahol nem kis meglepetésre
hajmaradványokat, fatöredékeket, kötelet
és emberi csontokat találtak. Az ezt köve-
tő feltárás során 70 személy testére buk-
kantak. I. e. 1000 körül a sziget lakói bo-
nyolult temetkezési szertartásokat végez-
tek. Az elhunytakat először magzati pozí-
cióba helyezték, s halotti lepellel fedték
be, majd átkötözték. Ezután faágyra fek-
tették, s kötélén eresztették le a szurdok
oldalában kb. 15 méterre lévő barlangba.
Az elhunytak hajcsomót tartalmazó bőr-
hengert vagy tekercset vittek magukkal a
„másik életükbe”. Azt már korábban is
tudtuk, hogy a talayot kultúra előtti idő-
szakban ez a temetkezési mód elterjedt
volt, de az erről tanúskodó, megtalált bar-
langokat többnyire feldúlták és kifosztot-
ták. Éppen ezért olyan nagy szenzáció a
Cova de Pas. Sőt, itt szerves anyagok –
haj, kötél, bőr, ín, tüdő- és agymaradvány,
ürülék – is előkerültek. A barlang különle-
ges mikroklimája tette lehetővé fennmara-
dásukat. Jelenleg barcelonai orvosok vizs-
gálják a mumifikálódott maradványokat.

I. e. 1000-től beszélhetünk a talayot
kultúra virágkoráról, amely megegyezett a
Szardínia szigetén virágzó kultúra fényko-
rával (i.e. IX–VI.). A baleárok kapcsolat-
ban álltak az ott uralkodó tartesszosi
Norax királlyal, s székhelyén, Nora váro-
sában Bura szigetéről, azaz Menorcáról
érkezők is letelepedtek. A talayotot néhol
föld alatti folyosókkal kötötték össze, a
szardíniai *nuragák*hoz hasonlóan. Az
olasz régész, Alberto della Marmora ha-

sonlította össze a két sziget építészeti em-
lékeit a Szardínián épültekkel, s megállá-
pította, hogy a legtöbb kapcsolat e sziget-
tel mutatható ki, így valószínű, hogy ezen
keresztül érkezett a megalit építészeti is. A
baleárok neve is kapcsolatban lehet Szar-
dínia *balari* nevű törzsével. A szárdok
Nurának hívták Mallorcát és Columbának
Menorcát.

A talayotok eredetileg fejedelmi sírok
lehetek, később pedig őrtoronyként épí-
tették át. Építésükhöz nem használtak kö-
tőanyagot. A talayot települések és épít-
ményeik igen nagy változatosságot mutat-
nak, nincs két egyforma. A legtöbb a *kerek
talayotból* van, amely a Szardínián lévőkre
emlékeztetnek, de belső szerkezetük el-
térő. Általában a településen belül helyez-
kednek el, s bejáratukat az égtájak felé írá-
nyították. Menorcán két bejáratúak is van-
nak. A talayot olykor magányosan áll, s a
két településhez tartozó föld határát jelöl-
te. Ekkor bejárata a tulajdonos felé néz.
Az is lehet, hogy ebből felügyelték a for-
rást, a vízfolyást, amire szükségük volt. A
kerek köépületekben a középső oszlop a
világ mitikus tengelyét ábrázolja, amely a
földet köti össze az éggel és az alvilággal.
Gyakran olyan méretűek, hogy a belső ter-
et szűk körfolyosóvá szűkítik le. A talayo-
tokhoz gyakran keskeny járatokon megkö-
zelíthető kamrák csatlakoznak; ez arra
utal, hogy beavatási rítusok színterei le-
hettek. A későbbi, *négyszögletes* alapraj-
zúak is ilyenek, de bejáratuk többnyire
DK-re néznek és a mallorcai szentélyek-
hez kötődhetnek. Funkciójuk is vallási jel-
legű volt, bár egyes kutatók védelmi funk-
ciót látnak bennük. Temetkezésre is hasz-
nálták. Van *lépcsőzetes*, felfelé csökkenő
méretű elemekből álló és *ellipszis* alapraj-

zú (Menorca), kétszintes, lépcsős szerke-
zetű, folyosóval ellátott is. Mallorcán a
talayotok kisebbek, mint Menorcán, de
belül mindegyikben kamra található. Ahol
több talayot is épült a településen belül, az
ceremoniális, vagy valamilyen közösségi
funkciót betöltő központ volt. Son Oms
(Mallorca) a talayotikum legfontosabb
szent helyeinek egyike az i.e. II. évezred
közepén jött létre és a világ legrégebbi
megalitikus emlékei közé tartozik. Erede-
tileg az építmény két, körkörösön elhe-
lyezkedő falból, valamint egy kömagból
és a központi sírteremből állt. A Son Mas-
i templomhoz tartozó település nem csak
Mallorca, hanem valószínűleg Európa leg-
nagyobb, kétezer éven át (i. e. 2100–i. sz.
200) lakott települése volt.

Mallorcán nincsenek naveták, az egyet-
len ismert nagy közösségi temető Son
Real nekropolisza (i.e. VIII–IV.). Számta-
lan eltérő formájú sírt tártak fel szinte egy-
más mellett. Vannak itt mikronaveták
(2x3 m, 1 m magas), valamint téglalap és
kör alakú sírok. A szegényes sírmelléklet
(már ahol van) a szigetlakók szegénységé-
re utal. Pun kardokra is leltek, amit keres-
kedelmi kapcsolataik révén szerezhetek
be. Szinte minden sírban találtak comb-
nyak-csontból faragott gombot vagy dugó-
t, de nem tudni, milyen szerepet töltöt-
tek be. Az előkerült koponyákon látható a
koponyalékelés gyakorlata.

Menorcán eredetibb és meglepőbb épí-
tészeti emlékek születtek. Csak itt találha-
tunk navetát (64 van belőle), ellipszis ala-
kú talayotot, talayot házakat, taulákat, míg
csak Mallorcán látható talayot szentély,
épített nekropolisz, négyszögletes alapraj-
zú talayot. A két sziget – becslések alapján
– közel azonos népességszáma (kb. 20–30
ezer fő) miatt a kisebbik Menorcán na-
gyobb a megalit emlékek sűrűsége. A kö-
zös kulturális alap, a hasonló kronológia
és építészeti nem meglepő, de a gazdagabb
és sokoldalúbb építészeti igen. Bár Mallor-
cától mindössze 40 km-re fekszik, bizo-
nyos értelemben elszigetelődött tőle, s itt
is minden szigetnek, a Pitiusa-szigetnek
is beleértve a közös vonások mellett saját
társadalom, kultúra jött létre. Menor-
cán sűrű településhálózat alakult ki, pl. a
mai Ciutadella a legnagyobb talayot tele-
pülés, Son Carlá helyén épült. (A *son*
olyan földbirtok, melyre talayot épült. A
legmagasabb Mallorcán látható és több
mint tíz méter, Menorcán pedig még min-
dig 267 van belőle.) A menorcai talayot
házak (*círculo*) közepén belső udvar van,
számos monolit oszloppal. Különös jelen-
ség az oszlopok kamrák vagy helyiségek
megléte, melyek lakó vagy karám funk-
ciót töltöttek be, s jellegzetesen menorcai
szemöldökfával fedték be. Hasonló tele-
pülést Dél-Európában csak Szardínián,
Korzikán és Máltán találhatunk. A *taulák*-
ból, Menorca legjellegzetesebb építmé-

nyéből, 31 maradt fenn (katalánul taula asztalt jelent). Ezzel sehol máshol a világon nem találkozhatunk. Ez egy óriási, mészkőből kifaragott, tekintélyes súlyú és méretű kőasztal, melyet vízszintesen helyeztek el egy 2–10 m magas kőlábra a településen belül. Nemcsak a kőlapok sima felületének kialakítása, hanem a kőtömbök szállítása is komoly erőfeszítést igényelt. Funkcióját illetően számos elmélet született: volt áldozati oltár, emberáldozatok színhelye stb. Mások inkább vallási jellegű tulajdonítottak neki; napkultusz, majd holdkultusz oltára, istenséggel kapcsolatos jelkép. Szimbolikus vagy vallási szerepe volt, mert minden településen állítottak egyet. Az első i.e. 1000 körül készülhettek. A római gyarmatosítás után még sokáig használták őket. A taulákat egy tér közepén emelték, s néhány kutató szerint lábazatukkal együtt csillagászati jelenségekhez kötődnek. Talati taulája azért vonzza a kőbálmányimádókat, mert úgy vélik, alatta van az univerzum közepe. Egyes szakemberek szerint a *dolmenépítés* is a talayot kultúrával érkezhettek, de nem vált általánossá, mint a környező földközti-tengeri szigeteken, ami bizonyos elszigeteltségre utalhat. Ez is temetkezési célokat szolgált. Mallorcán egyet, Menorcán négyet találtak. Ugyancsak temetkezési célokra szolgáltak a sima, vagy homorú aljú, tojás alakú üregek, melyekből több száz ismeretes. Santa Ponçában (Mallorca) 50 van belőlük. Feltételezések szerint vagy gyerekeket, vagy csontvázakat, vagy urnákat, vagy csak a hamvaikat helyezték el bennük. Barlangrajzokat, kővéseteket szinte csak Menorcán találhatunk, melyek a bronzkor és a vaskor végén készülhettek. Az egyéb megalit építmények közé tartoznak a fallal körülvett „erődök”, melyek valószínűleg menedékként szolgáltak zavaros események idején, vagy a természet elemeitől védték a szigetlakókat.

Az i.e. VI. századtól a baleár zsoldosok keresettek lettek a Földközi-tenger vidékén. Akik zsákmányukkal visszatértek, új technikát, művészetet, életstílust hoztak magukkal, és bort. Az előbbi olyan fontos volt számukra, hogy ha egy nő fogságba esett, 3–4 férfit is átengedtek cserébe az ellenségnek. Kiváló parittyások voltak, melyből három különböző méretűt hordtak magukkal, egyet-egyet a fejükön, a derekukon és a kezükben. Az anyák gyermekeiket úgy tanították meg használatukra, hogy az ételt, a kenyér és húsdarabokat, egy fa ágaira aggatták, és ha fiaik enni akartak, parittyáikkal kellett lelőniük. E hatékony fegyverüket nádból, szőrből, inakból, növényi rostokból és eszpartófűből készítették. Kavicsot, ólmot, égetett agyag lövedékeket használtak hozzá. Sztrabontól tudjuk, hogy meztelenül harcoltak, bal kezüket kecskebőrbe burkol-

Taula (Torralba d'en Salord, Menorca)

ták, jobb kezükben fadárda volt, melynek hegyét tűzön edzették meg, vagy vashegyet kapott. Mallorca és Menorca lakói gyakran csatároztak egymással, ezért is emeltek annyi megerősített települést, erődítményt, s a talayotok szűk és titkos járatai is ezért készülhettek. Bőrből, gyapjúból, eszpartófűből, lenből, pálmrostból készült, font és szőtt ruhákat viseltek. Sztrabón szerint a punok tanították meg őket a tunika viselésére. A magok őrléséhez kézi malmot, a termést betakarításához sarlót használtak. Makkot gyűjtöttek, melyből liszt lett. Vadásztak és halásztak, szegényes kerámiatárgyaikat görög és pun edények importjával egészítették ki. Kosarat fontak, szőteseket készítettek, melyeket vörös okkerrel színeztek.

A talayot kultúra népéről keveset tudunk. A meztelen harcosok itt talált kicsiny szobrainak vallási jelentőséget tulajdonítanak, s görög hatásnak vélik a kutatók, de van közöttük fél méteres és 4 kg-os is. A Mars Balearicus, a „harcos isten” kultuszát bizonyára a Szicíliából hazatérő zsoldosok hozták magukkal. Itt is ismert a bikakultusz, ami lehet, hogy a „harcos isten” kultuszának megjelenési formája. A taulát sokan vallási jellegű építménynek tartják és összekötik a bikakultusszal. A monumentális temetkezési helyekből arra lehet következtetni, hogy hittek a síron túli életben. A nemesfémeket megvetették, s valószínűleg a többférjűség intézményét is gyakorolták. Timoteusz beszámoló arról a baleár szokásról, hogy az esküvőn a menyasszonyt először a vőlegény barátai és rokonai „birtokolták”. Ugyancsak tőle származik, hogy „az elhunyt testét feldarabolják, testrészeit urnába helyezik és fe-

lette sok kőből készült rakást emelnek”. A nagy „mauzózeumok” (naveták) arról tanúskodnak, hogy kialakult egy domináns réteg, amely építésükre jelentős munkakerőt (szolgákat, esetleg rabszolgákat) tudott mozgósítani.

I. e. 208-ban Magón, aki az utolsó kartágói erőket vezette az Ibériai-félszigeten, a Baleárok felé veszi útját, hogy parittyásokat toborozzon. Két évvel később harc nélkül elfoglalja a megerősített várost Menorcán, melyet róla neveznek el (Portus Magonis, ma Mahón). Itt telelt át hajóival és hadseregébe kétezer katonát sorozott be. I. e. 201-ben Zamában még harcol néhány baleár, majd i. e. 123-ig, a római megszállásig, nincs többé hír a szigetről. Néhány évtized nyugalmasabb időszak vár a szigetlakókra. Quintus Caecilius Metellus Balearicus hódításával megindul a romanizáció, megalapítja a mai Palma de Mallorca és Pollentia városokat, s az írás nélküli helyi nyelvet lassan felváltja a latin. Sztrabón írja hogy a szigetre 3000 római telepest hoztak.

Nehéz magyarázatot találni a neolit és a korai bronzkor teljes hiányára a Pitiusa-szigeteken, pedig ezek vannak a legközelebb az Ibériai-félszigethez. Ugyanakkor a Baleár-szigeteken semmilyen ibizai (pun) hatás nem mutatható ki, mint ahogy a talayot kultúra sem hatott a déli szigetekre. Pedig i. e. az V. századtól kezdve beszélhetünk a szomszéd népekkel kialakított intenzív kapcsolatokról.

Menorca egy hatalmas szabadtéri múzeum, amely különös vonzerő az ősi, egyedülálló építményekre kíváncsi utazóknak. Gigantikus építményeit Binimelis az óriások vagy az ördögök műveként írta le (1593).